ALARONA, L'ETAPA FOSCA (segles VII al X)

CONSIDERACIONS PRELIMINARS

Durant molts anys, els treballs relacionats amb la *Iluro* romana s'han contemplat en un tot, tant els temes monogràfics com les periodització; però a partir de l'any 1958, amb la troballa *in situ* de la necròpoli paleocristiana de Santa Maria[1] i, posteriorment, l'any 2007, amb la localització d'uns vestigis que semblen pertànyer a la planta de la primera basílica cristiana, hom constata que la història d'*Iluro* presenta, com qualsevol altre lloc d'evolució similar, aspectes diversos que cal tractar per separat en aquest cas concret, com podria ésser, per exemple, la incidència del cristianisme primigeni o els diversos aspectes del període tardo-antic, des d'una òptica cronològica.

Aquestes matisacions s'han anat posant més de relleu amb l'estudi del *cardo maximus*, ja que, a més de l'aspecte cronològic que se'n deriva, s'hi comencen a fer evidents aspectes importants de l'urbanisme i del finiquitament de la ciutat ortogonal, tal com ja es recull en la monografia resultant.[2]

Un pas de gegant per a un millor coneixement de l'evolució de la ciutat antiga, ha estat la troballa i l'estudi de les diferents fosses amb llur farciment tardà, a través de les quals s'ha pogut establir un sostre cronològic de la cultura material romana a *Iluro* que cal situar en la primera meitat del segle VII;[3] en aquesta època, la ciutat ja es denominava *Alarona*, o sigui, amb el sufix final *–ona*, igual que *Barcin-ona*, *Tarrac-ona* o *Narb-ona*,[4] fet que va esdevenir, possiblement, al llarg dels segles V o VI.

Per altra banda, cada vegada es va coneixent una mica millor l'alta edat mitjana del territori de la *civitas* d'*Iluro*, és a dir, a partir de la documentació escrita que va apareixent en comptagotes, la més antiga que es coneix correspon al territori; concretament, es tracta d'un diploma de l'any 878, emès pel rei carolingi Lluís el Tartamut. L'any 949, en un altre document, hom pot llegir el topònim tardoromà d'*Alarona*; l'any 1008 apareix l'existència de l'església de Santa Maria, però denominada de *Civitas Fracta*, el patronímic mil·lenari de la qual es troba vigent encara; i l'any 1024 torna a aparèixer en un testament el nom del temple de Santa Maria com a *parrochia de Sancte Mariae de Civitas Fracta qui dicitur Alarona*.[5]

Establertes aquestes dues fronteres, la de l'antiguitat tardana o hispanoromana en el període visigòtic, i la de l'alta edat mitjana o carolíngia, ens queda acotat un buit historiogràfic, completament mancat d'informació primària; per tant, es tracta d'una etapa de foscor documental gairebé absoluta, si més no, fins aquests moments que, cronològicament, transcorregueren entre la primera meitat dels segles VII i IX. Aquest període coincideix amb canvis transcendentals no sols en la Tarraconense, sinó en tot l'àmbit mediterrani occidental, com la irrupció àrab i la posterior expansió carolíngia devers el NE hispànic, on es trobava la ciutat d'*Alarona*, abans *Iluro*, i que, forçosament, s'havia de veure profusament afectada per aquests fets i les seves conseqüències, no sols en el present de llavors, sinó també amb repercussions cap al futur.

LES TRANSFORMACIONS URBANES I RURALS DEL FINAL DE L'ETAPA HISPANOROMANA

Entre els segles VI i VII, *Alarona* va seguir un complex procés d'abandonament d'alguns espais urbans i de reocupació o reorganització d'altres, fet que va representar una forta transformació del que havia estat la ciutat clàssica; primer, es va transformar l'àrea on possiblement hi havia hagut el *forum* de la ciutat, que correspondria bàsicament al sector de la plaça de Santa Maria, per convertir-la en un espai d'emmagatzematge on s'han localitzat vint-i-dues sitges, més unes altres quatre en el Carreró, núm. 49, cantonada amb el carrer de Santa Maria. En aquest mateix espai, en el segle VI, s'hi va ubicar la necròpoli paleocristiana d'intramurs, possiblement al voltant del temple cristià o *martyrium*, abandonant la d'extramurs o de la Riera/Sant Josep; a finals del segle V o principis del VI es va amortitzar el *cardo maximus*, i es va abandonar una àmplia zona urbana del S-SO de la ciutat, on hi havia hagut la zona comercial a l'entorn del *macellum* o mercat central de proveïments.

Ben segur, que si en el segle IV es van reconstruir les muralles de *Barcino* i de *Gerunda* com a resultat d'una nova política imperial de defensa, és perquè es deurien trobar en molt mal estat, i ambdues places passaren a formar part dels nous esquemes defensius de l'Imperi, la qual cosa va tenir repercussió en el seu esdevenidor urbà. Això, extrapolat a *Iluro/Alarona*, en relació a l'estat físic de la muralla, també es deuria trobar en unes condicions físiques semblants, però no s'hi va intervenir per recuperar-la, fet que va significar que, al voltant de l'any sis-cents, després de vuit segles de la seva construcció, es trobés en una situació de ruïna total, l'aparell de la qual deuria ésser, des de feia temps, objecte d'una constant espoliació en funció de pedrera, per tal d'aprofitar la pedra i la runa per a les construccions més tardanes.

Però la troballa de les fosses colmatades amb materials diversos, entre els quals destaquen els ceràmics d'importació, com la vaixella de taula o les restes d'àmfores, particularment les tardanes, ens informa, primer de tot, que en aquest període la ciutat, més o menys activa, encara persisteix, amb unes classes socials benestants que consumeixen productes importats d'un cert valor, mentre que

altres, la majoria, no disposaven dels recursos econòmics necessaris per a la seva adquisició; també vol dir que es mantenien uns fluxos comercials entre els diferents indrets del Mediterrani, entre els quals figurava *Alarona*. En aquestes relacions destaquen les mantingudes amb les antigues províncies imperials de l'Àfrica Proconsular i la Bizacena (actualment àrea de Tunis), malgrat haver esdevingut, primer, el marc d'un regne vàndal (442-533) i, després, una província bizantina (533-698); en ambdós casos, mai no es van trencar les relacions o la *koine* entre els diferents pobles mediterranis, és a dir, entre productors i consumidors.

El que ja no tenim tan clar, és si aquests productes arribaven directament a la platja o *statio* alaronesa (no s'han trobat restes d'un port artificial), o si la ciutat de *Barcino* era la receptora dels productes objecte d'importació, on anaven a proveir-se els habitants de la *civitas* d'*Alarona*, tenint en compte, segurament, que alguns dels propietaris dels *fundus* alaronesos eren residents de *Barcino*. Això és el que sembla desprendre's d'un dels textos del bisbe Pacià, concretament el *Paraenesis ad Paenitentiam*, escrit a finals del segle IV, en què, fent un seguit d'admonicions a les classes benestants barcelonines, els diu «no us manquen llocs de repòs enmig dels parcs o a la riba del mar» (Pacià, *Par. ad Pae*, ap. X). La costa del Maresme sempre ha estat cobejada per molts barcelonins amb capacitat adquisitiva.

Per les restes arqueològiques, sembla ésser que en l'àrea rural, en aquest període, es va produir un procés bastant semblant al de la ciutat, però amb una certa autonomia dels establiments rurals en relació al nucli urbà; això es constata en el desenvolupament de les *villae* més ben documentades, per exemple, l'àmbit de la vil·la Farrerons (Premià de Mar), cal Ros de les Cabres (El Masnou), Torre Llauder (Mataró) o can Sans (Sant Andreu de Llavaneres), on es constata que a finals del segle IV o en el V es van produir uns canvis profunds en perjudici de les *partis urbanae* o residencials, en ares de la producció agrícola, per la qual cosa es destruïren luxosos paviments d'*opus tesellatum*, així com els *balnea* o banys; tant els uns com els altres, es veieren substituïts per les noves instal·lacions agroindustrials, i en el seu lloc es troben espais de *dolia* amb funció de celler o *cella vinaria* per tal d'emmagatzemar la producció del vi, així com altres elements propis del procés de la verema, com poden ser dipòsits diversos o instal·lacions de premsat (s'han trobat contrapesos de premses).[6]

D'aquesta activitat, n'és un bon exponent el Sarcòfag de les Estacions (Museu Arqueològic de Catalunya - Girona) trobat a la necròpoli tardo-antiga de la *Neapolis*, a Empúries; en baix relleu, s'hi escenifica tant el procés de la verema com el de la collita de les olives, i el seu premsat posterior en el trull per a l'obtenció de l'oli.[7]

En algunes necròpolis com a can Farrerons, a l'edifici octogonal, possible *statio* o alberg de la Via Augusta, s'ha constatat l'existència de tallers per a la fabricació d'elements diversos, metàl·lics o de terrissa, segurament per atendre les necessitats d'aquestes *villae*, fet que evidencia la seva autonomia en relació al nucli urbà.

Aquestes *villae* deurien disposar de nombrós personal, ja que en algunes, fins i tot, disposaven d'àrees necrològiques pròpies i, possiblement, aules de culte per atendre les necessitats espirituals del personal d'aquests nuclis agraris, com podrien ser les de Torre Llauder i del Sant Crist a Cabrils.

A la de Torre Llauder, en una fase molt tardana, finals del segle VI o principis del VII, es dóna també una amortització d'un conjunt de sitges –no diem fosses, per la seva figura ovoïdal– colmatades amb materials diversos, predominant els ceràmics, els més moderns, com la TSA D del nord d'Àfrica, que es remunten fins a aquesta època[8] i, en el cas de les ceràmiques grolleres de fabricació autòctona, fins molt més tard, concretament, se'n troben en jaciments medievals.

Creiem que en els segles VI i VII, *Alarona* ja gravitaria a l'entorn de la ciutat de *Barcino*, llavors ja nucli central del sistema interurbà del NE peninsular, que ja havia exercit, encara que de manera fugaç, de *sedes regiae* amb Ataulf i la seva muller imperial Gal·la Placídia, així com d'altres reis visigots –Gesaleic, Amalaric o Teudis–,[9] i que Paulí de Nola l'havia definit com a *amoena* (Paulí de Nola, *Poemes*, 1, 8, 230-235). També exercia de seu episcopal i de concilis, com els dels anys 540 i 599.

A més, a *Barcino*, per la seva preeminència, se li havia concedit, a finals del segle VI, en el *Concilium Caesaraugustamum*, la facultat de recaptar impostos, fet que també afectaria les càrregues fiscals sobre *Alarona*. Aquesta ascendència de *Barcino* anava paral·lela a un cert declivi de l'antiga capital de la *provincia* i del *conventus*, *Tarraco*, que cada vegada s'anava reduint més cap a l'àmbit urbanístic de l'antic espai de representació provincial.

En aquest període, cal constatar una evident substitució de poders; així, l'Església consolida cada cop més la seva preeminència en les institucions, primer sobre les romanes i, després del Concili III de Toledo de l'any 589, sobre les visigòtiques; així, a la capital, el bisbe substitueix l'autoritat del *praeses* o del *dux provinciae* i la catedral desplaça el *forum*, i el mateix procés, sense cap mena de dubte, es va donar a *Iluro/Alarona*, en què la basílica cristiana va desplaçar el possible temple gentil, i la parròquia els curials o el *comes civitatis*.

Per últim, cal posar de relleu que en aquest període, tal com ja hem dit en relació a l'amortització del *cardo maximus*, per manca de consciència, ja no es va reparar, quan feia falta, la xarxa de clavegueram o les canalitzacions de l'aigua potable, produint-se una abúlia devers el sistema de sanejament en general. En el cas d'*Iluro/Alarona*, la inutilització de la cisterna situada en la part alta, ubicada en l'actual carrer de Sant Francesc d'Assís, i també les fonts públiques, com la del Carreró 47-49 i altres que no coneixem, va representar una disminució de les defenses davant els brots epidèmics; és el cas de la pesta bubònica, que ja en els segles VI i VII era endèmica i que va comportar un increment galopant de les taxes de mortalitat i una forta caiguda de l'esperança de vida.

LA IRRUPCIÓ DE L'ISLAM

És un debat obert sobre si la irrupció àrab al nord d'Àfrica, i a partir de l'any 711 a Hispània i després a les illes Mediterrànies, va representar la fi de la multisecular *koine* del *Mare Nostrum*, passant així el mar Mediterrani de ser un llac interior a un ampli espai de frontera i de confrontació entre un nord cristià i un sud musulmà, és a dir, dues ideologies enfrontades per antagòniques i irreconciliables, que es disputaren durant segles l'hegemonia material i espiritual sobre aquest mar i la seva gent.

Aquesta és la hipòtesi del prestigiós historiador belga H. Pirenne, que, en part, també sosté l'investigador Eduardo Manzano, en base al trencament que es va produir en el Mediterrani en els segles VII i VIII.

Ramon Jàrrega, per la seva part, creu que no va ésser la demanda de productes nord-africans la que va fallar, sinó l'oferta per part dels territoris africans productors islamitzats, hipòtesi que sincronitza cronològicament amb la dels dos autors esmentats; no obstant això, darrerament l'historiador medievalista McCormick, de la Universitat nord-americana de Harvard, en un rigorós treball de recerca en base a l'estudi de les fonts escrites primàries i amb el recolzament de l'arqueologia i la numismàtica del mateix període, dedueix que les relacions no van ésser del tot interrompudes, i que els contactes marítims, no tan sovintejats com abans, van continuar mantenint-se tant a nivell comercial com de persones, fins i tot els de llarga distància, principalment en l'àmbit oriental del Mediterrani, que són els més ben documentats; d'això, es desprèn que les relacions entre les tres grans corts o imperis de l'època, com el califal, el carolingi i l'imperial, no s'havien trencat del tot.[10]

A partir del segle VIII hi ha un període en el qual emergeix una nova i futura gran potència comercial, Venècia, seguint-la, poc temps després, Amalfi en el comtat de Benavent; els productes que més es comercialitzaven en aquells moments, per la seva forta demanda tant en el mercat cristià com en el musulmà, eren els esclaus, bàsicament els de l'est europeu (d'ací deriva el mot esclau, abans *servus*) i després, en l'àmbit cristià, les relíquies, als quals aviat s'afegiren les espècies, l'or i altres productes.

Tota aquesta activitat ve documentada amb la troballa d'una gran quantitat de moneda de l'època, encunyada pels tres imperis esmentats; són objecte de troballa a la riba mediterrània i la ruta centreeuropea de l'ambre al Bàltic, però on apareix amb molta més abundància, per ara, és en l'àrea del Vènet, on es troba Venècia, per les raons abans adduïdes.

No cal dir que una de les principals fonts d'informació també són els pecis de l'època, però en l'espai occidental, i fins al present, d'aquesta època només se'n coneix un, i es tracta del que s'ha trobat a Favàritx, a l'illa de Menorca, que transportava, entre altres coses, plats de bronze, claus, monedes, lingots, etc. i que venia d'Orient.

Malgrat tot, no s'ha de perdre de vista que no només l'expansió àrab va provocar la recessió econòmica, també s'hi ha d'afegir el declivi urbà bastant generalitzat; cal tenir present que la ciutat sempre ha estat generadora de cultura i d'activitat econòmica, motiu pel qual el seu ensopiment, per força, havia de repercutir la dinàmica econòmica general; pel que fa a la navegació, la seva incertesa, davant l'activitat de la pirateria, es traduïa en un increment del cost dels nolis, amb la conseqüent pujada dels preus de les mercaderies transportades.

Hispània, després del desastre visigot de Guadalete l'any 711, va passar a integrar-se al nou ordre islàmic, centralitzat a Damasc; després de la revolució abbàssida de l'any 750, el centre polític es va establir primer a Kufa i, a partir de l'any 762, a Bagdad, fets que van col·locar la península Hispànica a la perifèria més remota de l'Imperi califal.

En el cas concret del territori on es trobava *Alarona*, en l'àmbit jurisdiccional de la *kura* de Tortosa i del valí de *Madîna Bargilûna* (Barcelona), a partir de l'expansió carolíngia, el punt àlgid va ser precisament la presa de Barcelona l'any 801, i la frontera entre ambdós imperis va quedar establerta per un període bastant dilatat al sud del riu Llobregat. Per al califat era la Frontera Superior, i per als francs o carolingis fou la frontera sud, ubicada en la nova província de la Marca Hispànica, la més meridional de l'Imperi carolingi.

EL CONTEXT GENERAL D'OCCIDENT EN ELS SEGLES VIII-IX

L'ocupació de la Tarraconense litoral, concretament la del nord del riu Llobregat per part dels araboberbers, va tenir uns efectes demogràfics i culturals irrellevants, ja que pel seu caràcter perifèric, i més encara, després de la derrota de Poitiers de l'any 732, es pot dir que no van arrelar, en comparació a com ho feren en altres indrets; en primer lloc, perquè la seva presència no va ésser de llarga durada i, després, perquè en aquest espai l'ocupació musulmana va ser més aviat de caràcter militar, no colonitzadora, ja que la manca d'efectius humans civils no els permeté d'assentar-se i desplaçar la població autòctona, és a dir, la hispanoromana, ara sota la jurisdicció del nou poder.

Això s'evidencia, fins ara, amb l'absència de testimonis físics islàmics o toponímics arreu de la Catalunya Vella, tant en els registres arqueològics com en les restes superficials, exceptuant els banys de Girona, segurament com a ciutat emmurallada, residència d'un valí, igual que a Narbona o a Barcelona. La troballa de monedes àrabs, per exemple, a Barcelona, no són prou indicatives, ja que es tracta d'uns elements circulants.[11] En el cas d'*Alarona*, i fins al present, en els registres arqueològics no s'ha trobat cap exemplar de moneda de l'àmbit califal, ni d'Orient ni d'al-Andalus, però no seria gens estrany que algun dia n'aparegués alguna.

En aquest territori, fins ara, no es coneixen pactes de capitulació o *sult*, com tingueren lloc, per exemple, en el SE peninsular entre el cap musulmà Abd al-Azis i

el comte visigot Teodomir, en virtut dels quals les ciutats i territoris d'aquella demarcació, denominada llavors Tudmir (bàsicament comprenia la zona de Múrcia) es lliuraren del saqueig i de l'espoli i van continuar, de moment, sota els mateixos hàbits i costums ancestrals, això sí, sota la jurisdicció del nou sistema polític establert.

Quan no existien aquests pactes, els territoris conquerits pels àrabs, per dret de conquesta, passaven directament sota el domini de la comunitat musulmana, l'*umma*, excepte 1/5 part o *jums*, que passava a dependre del poder polític, en aquest cas del governador, com a representant del califa.

Aquesta última fórmula o *jums*, probablement seria la que s'aplicaria al territori de l'antiga *civitas* d'*Iluro*, ja que l'*umma* no era aplicable, tal com s'ha dit, per la manca d'efectius civils. Aquest territori va ser per als àrabs, i durant els aproximadament 80 anys que el van ocupar (sembla ésser que Barcelona i Girona van caure en poder de l'islam sobre l'any 718), un espai més de confrontació que no d'estabilitat. L'investigador francès Christian Picard ha fet un estudi acurat sobre les expedicions musulmanes vers el nord, i n'ha comptabilitzat cent divuit entre els anys 755 (amb l'emirat) i 1009 (quasi el final del califat de Còrdova), de les quals, vint-i-una es localitzen en el territori català. En aquesta activitat, que segurament no és exhaustiva, no s'hi compten les expedicions carolíngies cap al sud, que deurien ésser de la mateixa naturalesa.[12]

Per tant, és de suposar que, després de Poitiers, aquest territori va ésser l'escenari d'aquestes confrontacions musulmano-carolíngies i les seves ràtzies, la finalitat de les quals era la recerca del botí, derivat principalment del saqueig de les esglésies i del que quedava dels establiments rurals i dels nuclis urbans, tots d'origen hispanoromà; també s'anava a la cacera de les persones per tal de reduir-les a l'esclavatge. Documentalment, hom coneix que els àrabs van enviar des d'Hispània trenta mil esclaus a Síria l'any 714, i que n'obtingueren quaranta-cinc mil en les incursions fetes per terres de la Septimània l'any 793;[13] aquesta pràctica era habitual en aquella època, tant per part cristiana com musulmana, fet que també havia d'afectar, segurament, la població del territori de la *civitas* d'*Alarona.*

Aquestes ràtzies no impedien que entre ambdós espais hi hagués línies de frontera, amb els seus peatges o *teloneum*; hom coneix la ubicada en el Pirineu, concretament en el Vallespir, per on passava a l'època romana la Via Domitia/Augusta, en concret, el poble actualment al costat francès de Les Cluses (*clusa/ae*: durant l'alta edat mitjana denominació francollombarda equivalent a duana), prop del coll de Panissars, per on passava la via en qüestió, fet que ens fa suposar que aquest pas fronterer es devia establir després de l'ocupació carolíngia de Narbona l'any 759, que es desplaçaria més tard cap al sud de Girona, després de la seva conquesta l'any 785, i que perduraria en algun indret no conegut (la riera de Caldes?) fins que no s'ocupà Barcelona, possiblement també *Alarona*, l'any 801. Tot aquest moviment, tant de tropes, com de mercaders i de mercaderies, principalment transitaria pel llarg de la Via Augusta, després Camí del Mig, on es trobava el territori d'*Alarona*.

Aquests fets ens han deixat un repte entre els historiadors, a fi d'esbrinar si és en aquest període, és a dir, entre els anys 785 i 801, i com a conseqüència de l'existència d'un *teloneum*, on hem d'anar a cercar el trencament o repartiment del territori d'*Iluro/Alarona*, ratificat amb l'existència, durant segles, d'una divisòria entre els bisbats de Girona i Barcelona i dels vescomtats del mateix nom.

Sembla ésser que a Còrdova, després de la presa de poder l'any 756 de l'emir Abd al-Rahman Omeya, supervivent de la dinastia que fins llavors regnava a Damasc, les ràtzies musulmanes cap al territori franc varen minvar notablement,[14] fet que va facilitar una més gran activitat mercantil que es deuria consolidar amb la *fitna* o desmembrament del califat a principis del segle XI. D'aquest període s'ha exhumat a *Ruscino* (Castell-Rosselló), en el Rosselló, un important lot de monedes àrabs encunyades entre els anys 715 i 821, i també hom coneix la concessió que el rei Carles el Calb (840-877), anys més tard, va fer al bisbe de Girona d'un terç dels peatges reials sobre «els comerciants de terra i mar».[15]

Deduïm que tota aquesta activitat, amb més o menys intensitat, també afectaria *Alarona*, que es trobava, tant per mar com per terra, dins d'aquest àmbit; sols cal tenir present el document del rei Lluís el Tartamut (877-879), de l'any 878, on es pot llegir, entre altres coses, sobre aquesta via:

> *…iuxta strata publica…unde ipsa strata dividit usque ad aliam stratam quae pergit de Gerunda ad Barchinonam* (ACB, *Liber Antiquitatum* I, núm. 2, folis 1d-2c; PELLICER 1887, 489-491).

L'emirat de Còrdova va exercir a través dels valís el seu domini sobre aquest territori del nord del riu Llobregat, amb una mínima infraestructura de control establerta en els nuclis urbans, amb muralles reconstruïdes en el segle IV, com les esmentades de Barcelona, Girona i Narbona; es tractava, com ja hem dit, d'una ocupació precària, de caràcter militar i, a vegades, amb líders oposats a l'emirat, com va ésser el cas de la revolta contra Hisam I (m. 796) que va capitanejar Sulayman b. Yaqzan al-A'rabi, *baladi* (descendent dels àrabs conqueridors), que va arribar a dominar Barcelona i Girona i, segurament, també, *Alarona*.[16]

ALARONA, EN ELS ANYS FOSCOS

Que en aquest període *Alarona* va tenir una forta davallada demogràfica, és més que probable, ja que la majoria de factors no eren gens favorables per mantenir una població estable i menys creixent; entre altres raons, ja hem esmentat les del sanejament i les seves conseqüències, cal afegir-hi la inseguretat, derivada d'una situació política i militar convulsa, sense deixar de banda una pèrdua de població com a conseqüència de la seva captura i posterior venda en els mercats d'esclaus.

Tot aquest panorama portaria a ruralitzar una bona part de la població activa vers el *saltus*, abandonant les terres fèrtils del pla, o de l'antic *ager*, per anar a

arrecerar-se en espais més òptims per tal de sobreviure; potser és aquí on hem d'anar a cercar els orígens dels poblaments de dalt o de munt del Maresme, ja que és obvi que en la plana litoral es mantindria un nucli derivat del que va ser la ciutat romana, així com alguns antics *vicus* agraris a l'entorn d'alguna antiga vil·la romana, però ara reduïts a la mínima expressió.

El petit nucli que es trobaria a l'antic solar d'*Alarona*, possiblement es desenvoluparia a l'entorn de l'església i del cementiri parroquial, amb vestigis arqueològics exhumats, entre ells els recents de l'església paleocristiana (2007).

Documentalment, l'església és coneguda, des de l'any 1008, sota l'advocació patronímica de la verge Santa Maria, vigent encara; però en aquests anys tardans de tomb de mil·leni, manté encara viva l'antiga denominació romana: *…parrochiam Sancta Maria qui dicunt Civitas fracta…*, afegint-hi, en un altre de l'any 1024, *…Sancte Mariae de Civitate fracta qui dicitur Alarona…*,[17] nom que es mantindria fins que la ciutat no va assolir el seu nom actual de Mataró, com a resultat d'un procés que va culminar amb la fusió toponímica d'*Alarona+Mata* = Matalarona = Matarona = Mataró.

Com ja hem dit, és evident que aquest territori es veuria amb una població molt reduïda i deslocalitzada, no obstant això, cal pensar que, de cara als ocupants del signe que fossin, els únics interlocutors vàlids que van trobar-se, per raons òbvies, només podien ser els representants de l'església secular, concretament els sacerdots, que tenien cura de les parròquies, per allò que es mantenien dempeus sobre el terreny per tal de continuar atenent la comunitat de creients fidels als apostolats de l'Església catòlica.

És interessant constatar que diverses esglésies que mantenien la seva activitat, es trobaven possiblement construïdes en o sobre antigues *villae*, en les quals disposaven d'espais per a l'exercici del culte cristià, després que aquesta religió, de forma definitiva, a finals dels segles IV o V es va imposar. Molts d'aquests temples presenten unes seqüències que engalzen els períodes de l'antiguitat tardana amb l'alta edat mitjana, i alguns, fins i tot, amb la planta que persisteix fins als nostres dies; és el cas, per exemple, de l'església de Sant Cristòfol de Cabrils, que encara conserva un arc de ferradura possiblement de l'època emiral o potser califal, és a dir, dels segles VIII o IX, ubicada en l'àmbit d'una vil·la romana.

És en aquest període de l'antiguitat tardana on s'han d'inscriure les arrels de temples com el de Sant Joan de can Modolell, a Cabrera de Mar, actualment desaparegut; el de Sant Cugat, actualment Sant Jaume de Traià, a Argentona, o el de Sant Martí de Mata, a Mataró, entre d'altres, i on s'han exhumat un seguit de fosses terraplenades amb materials tardo-romans, com la vaixella de taula africana TSA D, alguns exemplars amb iconografia cristiana per a la celebració de la sinaxi eucarística, restes de ceràmica grisa grollera, majoritàriament de cuina, de dilatada presència, i també restes d'enterraments característics d'aquesta etapa, de finals de l'antiguitat tardana i de l'alta edat mitjana.

També cal constatar la presència d'àrees de cementiris d'aquest període fosc en diversos llocs de l'àmbit de la *civitas*, com les Planes de can Boquet a Vilassar de Dalt, o ca la Madrona, antic paratge del Xiprerer, al veïnat de Mata a Mataró, testimonis d'una població resident en aquests indrets del territori durant aquest període, amb enterraments en cista en el primer cas, o amb tombes antropomòrfiques o olerdolanes en el segon. Molts d'aquests enterraments tenien una orientació O-E o NO-SE, direcció Jerusalem, característica dels enterraments cristians d'aquesta època, que seguien les pautes bíbliques segons les quals era per on havia d'aparèixer Crist ressuscitat (Mateu 24, 27; Lluc 1, 78).

També és indicativa la persistència de sants, emanada dels màrtirs de l'època de les persecucions romanes, que s'ha mantingut al llarg dels segles en moltes d'aquestes esglésies; Cebrià, a la desapareguda església de Santa Margarida de Cabrera de Mar; Cugat, a la de Sant Jaume de Traià, i Feliu, a les parròquies d'Alella i Cabrera de Mar; no cal oblidar la forta relació que hi va haver durant el baix imperi entre les esglésies africanes i hispanes.[18] També sovinteja el de Martí (de Tours), possiblement introduït més tard pels carolingis, no obstant això, a l'església de Sant Martí de Mata, hi ha aparegut una làpida fragmentada, amb epigrafia cristiana, que sembla fer referència a sant Martí …(MAR)TINI…; en un acte de deposició de relíquies, la seva cronologia sembla correspondre cap al tard del segle VII[19] o posterior; però no seria gens incongruent que la seva advocació hagués arribat abans, durant els segles IV o V, en aquest territori, a causa de la seva gran devoció transpirinenca.

És un període, tal com hem dit, pràcticament sense informació, no sols d'*Alarona*, sinó d'arreu del país, i les excavacions en jaciments d'aquest període, en termes generals, fins ara més aviat són escasses; tenim els exemples del Bovalar a Serós, prop de Lleida, el roc Enclar a Andorra, el Puig Rom a Roses o Villaclara de Castellfollit del Boix, al Bages, i poca cosa més. Les restes materials no són massa eloqüents, i on cal posar més atenció és en la ceràmica grisa grollera de cuina esmentada i en les peces monetals, ambdues testimonis presents en la majoria dels registres arqueològics que presenten indicis d'aquesta etapa.

Per la seva banda, la informació escrita és escadussera, els pocs textos coneguts en aquests temps tracten sobre la Monarquia i l'Església i, en alguns casos, de manera directa o indirecta, fan referència a alguna ciutat relacionada amb els estaments ara esmentats, sense entrar en detalls de com vivia la gent, tant de les poblacions com del camp. En l'àmbit del que després va ésser Catalunya, hom coneix alguns textos, com la *Crónica de Saragossa* (segles V-VI), la correspondència entre Consenci i Agustí Hipona (segle V), el De Fisco Barcinonense (segle VI), l'*Oracional* de Verona (sobre el 700), sobre la ciutat de Tarragona, la correspondència entre el papa Hilari i el metropolità de Tarragona Ascani (segle V), les *Fontes Hispaniae Antiquae*, fasc. IX, on es recull la revolta del duc Paulus (segle VII), i les actes dels Concilis. Joan de Biclar, bisbe de Girona sobre l'any 600, ens parla només dels reis gots i dels concilis de Toledo, etc., i en l'època àrab la pobresa documental encara s'accentua més. Generalment, les ciutats que se solen

esmentar, com no pot ésser d'altra manera, són *Tarraco*, per la seva funció de seu metropolitana, *Barcino*, per les raons abans esmentades, i *Gerunda*, per ésser seu de governadors o bisbes. Fins ara, no coneixem cap document escrit que faci referència a nuclis poblacionals com *Alarona*.

Quan en el segle IX, amb la conquesta carolíngia, s'albira un nou escenari amb alguns pocs elements supervivents de l'antiguitat tardana, el més notable, com és de suposar, va ser l'autoritat de l'Església, que va subsistir principalment a través de les parròquies, l'existència de les quals va ésser compatible amb la ideologia del nou orde carolingi, tant per la seva afinitat religiosa com per la llengua llatina que l'Església catòlica, en ambdós casos, va mantenir fermament com a sinònim inequívoc de la seva identitat i dels seus orígens.

És simptomàtica la no recuperació de diòcesis existents abans de la vinguda dels àrabs, com *Egara* (Terrassa) o *Emporiae*, això vol dir que la supraestructura de les demarcacions eclesials fou objecte de remodelació de bell nou. En el cas d'*Alarona*, es mantindria dins de la mateixa seu episcopal de *Barcinona*, però, tal com hem dit, és possible que sigui en aquesta època on haguem d'anar a cercar l'origen de la presència de la jurisdicció de la diòcesi de Girona i fins a la riera de Caldes, fracturant el territori de l'antiga *civitas* d'*Iluro*, divisió que perdurà fins al segle XX; però la seu metropolitana ara no serà *Tarracona* dins l'àmbit àrab, sinó Narbona, que englobarà totes les diòcesis i parròquies de la nova província de la Marca Hispànica.

Serà també en el segle IX, concretament l'any 949, en què apareix el primer document conegut amb la denominació explícita d'*Alarona*, on es pot llegir:

> …*in termin(us de* Al)arona…[20]

El domini carolingi va donar estabilitat, fet que va permetre, a partir del segle IX, un retorn lent cap a la recuperació de les terres baixes o del pla, molt més fèrtils i, per consegüent, més rendibles, on aflorarien encara les restes de moltes *villae* romanes; en tot aquest procés, amb el temps es culminaria el redreçament, altra vegada, de la vida urbana, però dins d'altres esquemes.[21]

Joan Bonamusa Roura

NOTES

1.- Marià Ribas, *Els orígens de Mataró*. Premi Iluro 1963, 2a edició. Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 1988), 142-152.

2.- J.A. Cerdà, J. García, C. Martí, J. Pujol, J. Pera i V. Revilla, «El *Cardo Maximus* de la ciutat romana d'*Iluro* (*Hispania Tarraconensis*)», *Laietania*, núm. 10, tres vols. Secció Arqueològica del Museu de Mataró (Mataró 1997).

3.- X. Cela i V. Revilla, «La transició del *municipium* d'*Iluro* a *Alarona* (Mataró)», *Laietania*, núm. 15. Secció Arqueològica del Museu de Mataró (Mataró 2004).

4.- Joan Bonamusa, «D'*Ilturo* a *Alarona*», *XXII Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria / Patronat Municipal de Cultura (Mataró 2006), 35-56.

5.- A més dels treballs coneguts sobre la documentació escrita primària de Josep Maria Pellicer, Francesc Carreras i Candi, Oriol Quadrada, Esteve Albert i Lluís Ferrer i Clariana, volem remarcar el que actualment està portant a terme Joaquim Graupera sobre aquest període de l'alta edat mitjana, «L'organització de l'espai i models de poblament del Baix Maresme durant l'edat mitjana», *Actes de les II Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme 2001*. Grup d'Història del Casal (Mataró 2003), 23-40; i *L'arquitectura religiosa preromànica i romànica en el Baix Maresme*. La Comarcal Ed., dos vols. (Argentona 2002).

6.- María Cruz Fernández, *Villas romanas en España*. Ministerio de Cultura, Dirección General de Bellas Artes (Madrid 1982); Alexandra Chavarria, «Transformaciones arquitectónicas de los establecimientos rurales en el nordeste de la *Tarraconensis* durante la Antigüedad Tardía», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. X (Barcelona 1996), 165-202; Gian Pietro Brogiolo i Alexandra Chavarria, *Aristocrazie e campagne nell'occidente da Constantino a Carlo* Magno. All'Insegna del Giglio (Firenze 2005); Virginia García Entero, *Los balnea domésticos –ámbito rural y urbano– en la Hispania romana.* Anejos de AEspA XXXVII. C.S.I.C. (Madrid 2005).

7.- Josep M. Nolla i Jordi Sagrera, *Civitatis Impuritanae Coementeria*. *Les necròpolis tardanes de la Neapolis*. Estudi General 15. Facultat de Lletres de la Universitat de Girona (Girona 1995), 217-218 i 295.

8.- J.F. Clariana i M. Prevosti, "Memòria d'excavacions de l'atri, el passadís i l'aula 3 de la vil·la romana de Torre Llauder (Mataró, el Maresme)". Inèdita (2006).

9.- La seva funció de *sede regia* ha estat treballada per Josep M. Gurt i Cristina Godoy, *Barcino*, de sede imperial a *urbs regia* en época visigoda. *Sedes regiae (ann. 400-800)*. Coord. G. Ripoll i J.M. Gurt. Reial Acadèmia de Bones Lletres (Barcelona 2000), 425-466.

10.- Els autors esmentats són Henri Pirenne, *Mahoma y Carlomagno.* Alianza Universidad, núm. 214 (Madrid 2005); Ramón Jàrrega, «Las cerámicas de importación en el nordeste de la Tarraconense durante los siglos VI y VII d.C. Aproximación general», *Actas V Reunión de Arqueología Cristiana Hispánica*. Cartagena 1998. Institut d'Estudis Catalans i Universitat de Barcelona (Barcelona 2000), 467-483; Eduardo Manzano, «Conclusiones. La cerámica de los siglos oscuros», *Cerámicas tardorromanas y altomedievales en la Península Ibérica. Ruptura y continuidad*, II Simposio de Arqueología. Mérida 2001. Anejos AEspA XXVIII. C.S.I.C. (Madrid 2003), 541-557; Michael McCormick, *Orígenes de la economía europea. Viajeros y comerciantes en la Alta Edad Media*. Crítica (Barcelona 2005).

11.- En diversos indrets de Barcelona, com les places de Sant Miquel, Villa de Madrid, del Rei, i en el baptisteri de Sant Iu, en els arxius administratius del carrer de Sant Honorat, s'hi ha fet la troballa de diversos mòduls de moneda àrab, con els *falus*, els dírhams i els dinars, fet que només indica la seva circulació per l'àmbit mediterrani. Vegeu JULIA BELTRÁN DE HEREDIA, «Las producciones locales e importaciones de cerámica común del yacimiento de la plaza del Rei de Barcelona, entre la época visigoda y el período islámico. Siglos VI-VIII», *Quaderns d'Arqueologia i Història de la ciutat de Barcelona.* Museu d'Història de la Ciutat (Barcelona 2005).

12.- CHRISTIAN PICARD, *Le Portugal musulman (VIIIe-XIIIe siècle). L'Occident d'al-Andalus sous domination islamique* (París 2000).

13.- MCCORMICK, *Orígenes*, 693, 697, 714 i 718.

14.- EDUARDO MANZANO, *Conquistadores, emires y califas. Los Omeya y la formación de al-Andalus*. Crítica (Barcelona 2006), 105.

15.- MCCORMICK, *Orígenes*, 486-487, 599-601 i 761-72.

16.- MANZANO, *Conquistadores*, 319.

17.- LLUÍS FERRER I CLARIANA, «Mataró a l'Edat Mitjana», *Anacleta sacra Tarraconensia*, vol. XL. Balmasiana (Barcelona 1968), 3.

18.- JOAN BONAMUSA, «Els orígens del Cristianisme a *Iluro* (Mataró)», *XXI Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura (Mataró 2005), 263-264.

19.- Es tracta de tres fragments que semblen correspondre a una mateixa làpida, trobats a les excavacions fetes en el presbiteri, l'any 1955. L'estudi ha estat fet i publicat a G. FABRE, M. MAYER i I. RODÀ, *Inscriptions Romaines de Catalogne. I. Barcelone (sauf Barcino)*. Institut d'Estudis Catalans-Centre Pierre Paris (París 1984), 167-168.

20.- Es tracta d'una escriptura de compravenda que va ser trobada per l'historiador arenyenc Fidel Fita, l'any 1902, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Secció Monacals, fons del monestir de Sant Llorenç del Munt, carpeta 3a, núm. 255), tal com ens informa Oriol Quadrada. Vegeu FIDEL FITA, «La ciudad de *Alarona* (Mataró) a mediados del s. X», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, núm. 41 (Madrid 1902), 347-348; ORIOL QUADRADA, «A l'entorn del primer document sobre Alarona», *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, Secció Arqueològica del Museu de Mataró (Mataró 1977-1980), 173-175.

21- BONAMUSA, «D'*Ilturo* a *Alarona*», 42-46.